

ספרים

רומאן על צפת

א. שאגן

„עיר קסומה“, טרילוגיה, ספר ראשון:
„עצי שטים עומדים“ מאת יהושע בר-
יוסף, הוצאת נ. טברסקי, תש”ט.

מסערת המלחמה, שבה צרורים נושאים העיקריים של הספרות העברית בשעה זו, מעביר אותנו המספר יהושע בר-יוסף הפעם אל צפת של המאה הייחודית, צפת מימות הרעש הגדול וצפת של העלייה החסינית. יורעים אנו שבריוסף גדל בהווי של הישוב הישן, וגם לאחר שחק ממנו לא נתכהש לכמה וכמה ערכים רומאנטיים, שישוּב זה עשוי היה להאציל מתוכו. אלא שאיתה קירבה יתרה שתי פנים לה. מקרוב אדם עומד על הנגלה, אך לעולם אינו מעמיק להדור די הצורך לחבינו של הנסתר. לשון אחרת: כל מה שבא במשבהשירה (אם לנקוט נוסח של ג. שופמן), והוא הצד הציורי, הרי הוא שלם, עשיר בצבעים, עשוי קוים שלמים ומשכנעים, לעומת זאת, לקויים כאן הצד האינטלקטואלי, התדירה לעומקן של התופעות והתהיה על סודם הממשי של הגילויים המופלאים שבחיי אותה צפת. יהושע בר-יוסף ספג וגיבש ביראמן את הנתון ברשות העין, אך נרתע במקום שהחל הניהוח השכלי, תמום זו שבין הסיני תיזה והאנגלונה נפצרת לפני הקורא עם השורות הראשונות שברומאן.

יהודים אלה, שעלו לצפת במחצית הראשונה של המאה הייחודית דיוקנם משכנע ואינו מניה מקום להשגות. אלא שאותה שעה עצמה מתעוררת מאליה השאלה מה הניע יהודים עניים אלה מאירוסה המזרחית לשים את פעמיהם אל הבלתינודע, ועל שאלה זו השיב המספר תשובה שטחית. חייב היה יהושע בר-יוסף לדעת, כי הוא מעורר בעיה חמורה, שעדיין לא נמצאו לה פתרונות ראציונליים גם במחקרים על העלייה החסינית, וממילא אי אפשר היה לו לפטור אותה בכמה סיפורי מקרים מפוקפקים ולהציגם כיסוד ומניע לעלייה המונית, כביכול.

מרכו חיה של צפת הוא בית מדרשו הקטן של הרבי מאברוק' והשתי הסיפורי הוא ביתו של ר' חיים כ"ץ, חסידו העשיר של הרבי. עיקר הסיפור מתחיל

בלידתו של אלעזר, בן זקוניו של ר' חיים. לכאורה, משועבד אלעזר לאמונותיה התפלות של צפת, אמן על ברכי מסתורין ונושא קטנה לאשה — הרי זה טיפוס „צפתי“ לכל דבר. ברם, אלעזר הוא גם המורד הראשון, שגידולו באדמת צפת. אחד האורחים המורדים, שנודמנו לצפת, מערער באלעזר את האמונה בשלטון המיטאפיזיקה ונוטע בו את התשוקה ללימוד רפואה. בדרך של „מהפכה שקטה“ מנסה אלעזר לבשר לצפת את כל עצמת יכולתה של בינת-האדם ולמצוא מזיגה בין התבונה והמיטאפיזיקה. הרסא אלעזר רואה ברכה במעשיו, אלא שתמויגה בין שני הקצוות לא עלתה יפה. דומני, שאין אלעזר בעצמו מאמין באפשרות המזיגה ובמעמקי נפשו הוא נתפס לאחד הקצוות. ומאחר שבית האדם אינה שלמה, גוברים שוב הספקות המיטאפיזיים.

דמותו של אלעזר, גם אם אין המהבר יורד לעומקו של המשבר הנפשי, יצאה שלמה מלפניו. אלעזר הוא הטיפוס המוצק והשלם של צפת, הליכתי כותיו (פרט לאותם המאורעות המורדים, שהמהבר קשרם באלעזר שלא לצורך) מתקבלות על הדעת. דמות זו גילתה לנו טפה ממאוייה המסתורים של צפת. סוף סוף אם אין לנו כל השגה על דמויות כמו הרבי מאברוק' אתיו והסוחר העשיר ר' חיים כ"ץ, שוב אין לומר שטבוע באפיים הותמת המיוחד של צפת או של העלייה לצפת. במקום שחללו אינם נדושים יתר על המידה, יש שהם עשויים לשמש נציגיה הנאמנים של כת החסידים בדור זה ובכל הדורות, בצפת ובכל עירה גליצאית. מבחינה זו נשאר אלעזר כ"ץ „צפתי“ יותר.

ואולם משנתן המספר את דעתו על עיצוב דמויות שימשו כהתגלמות לכל מאוייה של צפת המסורתית והבלתי מודעת, לקה בהפרזה, כמי שאמר להצטעצע בפסיכולוגים שלא עליו תפארתו, וכך אנו חוזרים לנקודת המוצא של דברינו. במקום שהשכל תובע ניתוח קסדני וזהיר — קצרה ידו של בר-יוסף מהושיע.

הפוזיטיביסטן בר-יוסף (בפוזיטיביזם שלו אין לנו ספק) נקלע אצל כך וכך הויות איראציונאליות, אותה שעה נעלמת צפת הנפלאה, צפת של אותו בר-יוסף היודע את צבעיה ואת נעימתה הנוגה, ותהי היה באה צפת אחרת, שאינה מדברת עוד, אלא

הפעם סממנים ארוטיים, אך חייב בריוסף לצאת עוד יותר משעבודו של ארוס. המלה „גוף“ חוזרת בספר פעמים הרבה, לצורך ושלא לצורך, והרבה יותר ממה שראוי לה להופיע ברומאן מחיי צפת הישנה. אך בדרך כלל מוליך אותנו בריוסף בעולמותיה של צפת ביד אמן יודע להתבונן ולהתרשם. במקום שאין צורך בנייתו, והחזיה הפשית לבגשה, גדול כוחו של בריוסף. תיאור הרעש בצפת ותיאור ההיי לולה במירון, שלל הצבעים, אירת החג, הידאה והקדושה שבלב ההמונים — כל אלה יצאו שלמים והם מן הטובים שבספרותנו הצעירה. ודומני, שאיש עוד לא הצליח לתאר ככה אותו נוף הררי, על גוניו וקיפוליו, בין שנהג בו כצייר מודרניסטי ובין ששר הזרו כפיטן לירי.

על הדמוקרטיה האמריקנית

ה. נ. ברילספורד

*The American Democracy by
Harold J. Laski. Allen & Unwin,
London 1949. 255 p.*

לאחר שקראתי את מחקרו של פרופסור לאסקי על אמריקה, זכרתי את רגשותי, עירוב והתרגשות ותימהון, כשעה שנסעתי בפעם הראשונה במסילת הברזל לרחבה, מאוקינוס עד אוקינוס, הלום מרחביה העצומים ומוכה תדמיה משלל החליפות והפרטים. בספר הזה, כביר הממדים, המחזיק כ־800 עמוד, אתה נוסע עם המחבר גם במרחבי הזמן גם במרחבי המקום. הוא כינס לכאן את הסתכלותו, קריאתו והרהוריו מת־קופת שלושים שנה, למן נסיונותיו הראשונים כמרצה במכללת הארווארד. מתקשה אני לומר אינו מסתנות רוחו עשתה עלי רושם עמוק יותר. דמיונו ההיסטורי החי מאפשר לו לחיות את העבר מחדש, ולדבר על ג'אסארסון וקאלהון כאילו ראה אותם בעיני בשר. כוחו בהסתכלות ובשיתוף־נפש מסייעו לחרוד לתוך־תוכם של יצורי אנוש הרחוקים ממנו בתכלית, כגון הכושי, או ה„בוס“ של המסלגה, או המטיף הפינדמנר טאליסטי, ולבסוף, כשהוא בא לנתח, לבקר, וצופה לתוך העתיד, הרי הוא רואה את החברה שהוא דן בה כענין של בשר ודם, על חולשותיו האנושיות וגדולתו האפית. הוא קרא הרבה ושמר בסדר ובמשטר את אשר אסף הגורנה. הוא למד הרבה מידידי הרבים, החל בתלמידיו, וכלה בשלושת השופטים הגדולים: הולמס, בראנדייס ופראנקפורטר. יחסו לאמריקה הוא יחס של ידידות, הוא מתרעם על עירוב הסנוביות והי קנאה של מבקרים אירוטיים רבים, ודן במידת הצדק

צורתה, כאחווה בפרפרזי"עיות. צפת הופכת היסטורית, מפני שהמספר התעלם מן העובדה הפשוטה, שמחובת המספר להבחין בין התפרצויותיו של הטיפוס ההיסטרי אשר אותו הוא מתאר, לבין התיאור הניתוח של מקורות ההיסטוריה.

רוב טיפוסי צפת כאן אינם יורעים אלא אחת מן השתיים: את הבינה הצרופה־המתונה או את הטירוף, שובע או רעבון, דומיה או התפרצות היסטורית. ולהיכן פנתה־הלכה נשימתם הרגילה־האנושית של תגרי צפת, נחמתיה ורצעניה? אמנם הללו נזכרים זעיר פה זעיר שם, אך אין בכל אלה כדי לצייר תמונה של הווי או אף לעצב דמות אחת שלימה. יסודיה של אלמנת הרבי מאברון מתוארים ביד אמונה. בריוסף ניצל את כל המומנטים הדראמטיים שהוליוו את אלמנת הרבי בדרך־לא־דרך, מאחר שלא ידעה אושר בחייה־משפחה, לאחר שמת עליה בעלה ובנה יהודה נספה ברעש הגדול. נטרף עולמו של האשה חיפה. מכאן ואילך איבד בריוסף כל שליטה על מאווי נפשה של גיבורתו. סחולותיה ה„מקאב־ריים“ ושיכרותה אינם אלא פיה פסיכולוגי, והוא הריז באותו „בעל תשובה“, שבא לצפת לאחר חיי הוללות ופנה אל הסיגוף, כדי לערוג שוב על חיי־בשרים עד לידי איבוד לדעת. אפשר ואפשר כי נפשות תועות כמו אלה מילאו את רחובותיה של צפת, אך ניתוחן מצריך הכשרה מיוחדת שבריוסף חסר אותה. מה בצע אישוא, להשתעשע בדיסקיפלינה זו, כשיש לו לבריוסף די והותר זולת אותו הפסיכולור גיום המפוקס, כלום באמת נתגלה לפני המחבר רוח־המסתורין של צפת בדמויות פסיכופאטיות דוקא? כאן חסא יהושע בריוסף קודם כל לאמת הנפשית שבהווי הצפתי, ואולי גם לאמת שבישר ברומן שלו. כדי לעמוד על המום העיקרי שבספר, נרשה לעצמנו להזכיר כאן את ספרו של פראנץ ורשל, „שירת ברנאדט“, שם צוייר תהליך ההתקדשות, והמשותף לסיפור העברי והגרמני הוא הנסיון לניתוח פוזיטיבי של תהליכים נפשיים לא רגילים, ורפל משכנע בדירוג הפסיכולוגי והעניני, ואילו בריוסף מעורר ספקות משום הדילוגים האקרובאטיים, שכן הוא מרחיק מן התבונה הפוזיטיבית תהליכים הרחוקים ממנה גם מבלעדי זאת.

עד כאן על מומו של הספר, ואולם ככל שפוגם הוא, אין הוא העיקר. ברומאן הצפתי הזה הגיע בר־יוסף לרמה שלא השיג עד כאן בשום אחד מספריו הקודמים, והוא עשוי היה אולי להגיע לשלמות גדולה מנו, אילולא נטיתו לצאת ככלים שאולים של אנליזות קיצוניות התלויות על בלימה, כמעט שאין